

‘Gysbert Tyssens (1693-1732). Een broodschrijver in de achttiende eeuw’

Brigitte van der Zijde

bron

Brigitte van der Zijde, ‘Gysbert Tyssens (1693-1732). Een broodschrijver in de achttiende eeuw.’
In: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 19 (1996), p. 65-78.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/zijd002gysb01_01/colofon.htm

© 2004 dbnl / Brigitte van der Zijde

Gysbert Tysens (1693-1732)

Een broodschrijver in de achttiende eeuw

Brigitte van der Zijde

Gysbert Tysens was niet alleen een tijdgenoot, maar zeer waarschijnlijk ook een goede bekende van Jacob Campo Weyerman. Hij is een van die ‘vergeten’ broodschrijvers aan wie de achttiende eeuw zo rijk is. Een van zijn werken is het derde en laatste deel van *Apollo's marsdrager, veilende allerhande scherpzinnige en vermakelyke snel, punt, schimp, en mengeldigten* (1715-1728).¹ Dit derde deel verscheen in 1728 te Amsterdam bij Hendrik Bosch ‘Boekverkoper, over 't Meisjes Weeshuis’. Nog in hetzelfde jaar verschenen er twee herdrukken. Bosch moet de eerste twee delen van de uitgave tussen 1718 en 1721 in zijn fonds gekregen hebben, nadat er eerder twee drukken van het eerste deel en één druk van het tweede deel waren verschenen onder een gefingeerd impressum, zeer waarschijnlijk bij de Amsterdamse drukker Andries van Damme ‘op 't Rokkin, bezuyden de Beurs’. Bosch bracht eerst twee herdrukken uit van het tweede deel, in resp. 1721 en 1725, en vervolgens een ongedateerde herdruk van het eerste deel.

Waarschijnlijk waren de eerste twee delen van de uitgave dermate succesvol dat Bosch er brood in zag in 1728 een derde deel van het werk te laten volgen. Toch hanteerde hij voor deze uitgave niet de succesformule die men voor de voorgaande afleveringen had gebruikt. Terwijl de eerste deeltjes enige honderden, vooral scabreuze en satirische puntdichten bevatten van tientallen populaire dichters uit de zeventiende en achttiende eeuw, van Huygens tot Focquenbroch, is het laatste deeltje geheel gevuld met werk van Gysbert Tysens. Tysens werkte wel vaker voor Bosch, waarmee overigens niet gezegd is dat hij de gedichten speciaal voor de nieuwe aflevering van *Apollo's marsdrager* vervaardigde. Het grootste gedeelte van de ruim vierhonderd gedichten in de uitgave moet Tysens al eerder geschreven hebben. Wat betreft de voorgeschiedenis bij het tot stand komen van de uitgave zijn er dan twee aannemelijke gedachtengangen. Bosch kan op zoek zijn geweest naar iemand die de inhoud van een volgende deel van de uitgave voor rekening wilde nemen en toen een van zijn vaste auteurs hebben gevraagd. Een andere mogelijkheid is dat het juist Tysens is geweest die, op zoek naar een uitgever voor zijn stapel ongepubliceerde gedichten, bij een van zijn vaste uitgevers heeft aangeklopt. De waarheid zal wel ergens in het midden liggen. Uitgever en (brood)schrijver hadden elkaar in ieder geval iets te bieden en beiden hebben geprofiteerd van de samenwerking - hoewel Bosch vermoedelijk meer geprofiteerd heeft van de samenwerking dan Tysens. Het is een bekend gegeven dat succesvolle uitgaven zoals dit type, dikwijls zeer lucratieve, populaire lectuur, voornamelijk de zak spekten van de drukker of uitgever en vrijwel nooit aan de auteur ten goede kwamen.

Biografie

Gysbert Tysens werd geboren in de Amsterdamse Jordaan, waar hij op 11 oktober 1693 in de Westerkerk werd gedoopt.² Zijn gelijknamige vader was afkomstig van

Antwerpen en verdiende de kost als kaartafzetter, d.w.z. inkleurder van kaarten en prenten. Tysens senior woonde al in Amsterdam, op de Anjeliërsgracht, toen hij in 1682 in het huwelijk trad met Geertruy Hendricks Schouwenburg, die in de Bloemstraat woonde.³ Hun zoon Gysbert Tysens de Jonge zou zijn hele leven in de Jordaan blijven wonen. In 1725

trouwde hij met de toen tweeëndertigjarige Maria Fokke.⁴ Zij was een dochter van Hendrik en Lijsbeth Binkvoort, en zuster van de bekende acteur Arent Fokke.⁵ Nog geen jaar na hun huwelijk werd ze begraven op het Leidse kerkhof.⁶ Tysens werd op 23 maart 1732 begraven op het Karthuizer kerkhof.⁷ Hij woonde toen, net als zijn vader en moeder die enkele maanden eerder waren gestorven, in de Boomstraat. Volgens het begraafregister liet Tysens drie kinderen na.⁸

Oeuvre⁹

Tysens was een broodschrijver die waarschijnlijk hoofdzakelijk in opdracht van boekverkopers heeft gewerkt. Zo zullen de verzen die hij maakte bij de titelgravures in *De uitbreiding over 100 leerzame zinnebeelden* (1722) van Claas Bruin en in de *Mengelpoëzy* (1724) van Thomas Arentz, geschreven zijn in opdracht van de uitgever, in dit geval Hendrik Bosch. Voor de *Mengelpoëzy* van Arentz schreef Tysens bovendien een lofdicht. Ook de poëtische bijschriften bij de afbeeldingen in de eerste delen van Scheuchzers *Geestelycke natuurkunde* (1735-1738) en de verzen ter inleiding op topografische geïllustreerde werken als *Spiegel van Amsterdamse zomervreugd*, *Hollands tempé verherelykt*, en *Hollands arcadia* (1730) zal hij hebben geschreven op verzoek van de uitgevers, respectievelijk Leonardus Schenk op de Vygendam en Petrus Schenk in de Warmoesstraat. Vermoedelijk kende Tysens deze kunst- en kaartenverkopers via zijn vader, die als kaartafzetter voor hen kan hebben gewerkt. Behalve dit soort opdrachten zal hij ook wel vertaal- en correctiewerk hebben verricht.

Naast zijn werkzaamheden voor boekverkopers heeft Tysens waarschijnlijk opdrachten geaccepteerd van particulieren. In een gedicht dat is opgenomen in *Apollo's marsdrager* lezen we bijvoorbeeld over een opdracht voor het maken van een paar bruiloftdichten. De opdrachtgever blijkt echter niet zo vlot te zijn geweest met het nakomen van zijn financiële verplichtingen jegens de maker:

Gaauwe Betaalder. (nr. 321)

Als Reintjen onlangs sting op 't trouwen,
Riep hy in 't midde van 't plezier;
Maak my een Bruiloftsdigt drie vier,
'k Wil op zyn groots myn bruiloft houwen.
Het wierd gedaan; maar na dien tyd
Wist Reintje nooit van geen betalen;
Het geen de maker, door de spyt,
Gedwongen heeft zyn geld voor het Gereg te halen.

Behalve gelegenhedswerk als bruiloft-, verjaars-, grafgedichten en dergelijke, heeft de schrijver zeer waarschijnlijk ook schimpdichten in opdracht van particulieren geschreven. In *Apollo's marsdrager* komt een groot aantal zeer scherpe schimpdichten op bestaande personen voor die, vóór opname in de dichtbundel, misschien eerder zijn afgedrukt op zogenaamde 'vliegende blaadjes' en door omlopers zijn verspreid. Tysens noemt in de gedichten af en toe de voornamen van zijn slachtoffers, een

enkele keer zelfs de achternaam, maar vaker worden alleen de initialen gegeven of slechts de aanduiding N.N. (nomen nescio). Verder zien we regelmatig titels als 'Aan zee'ren Waard te Purmerent' (nr. 158) en 'Aan den oppasser van zeker Tolhek' (nr. 213). Dikwijls zal de beschrijving van die persoon al hebben volstaan om voor herkenning bij de lezer te zorgen. Juist hierin

zal de aantrekkelijkheid van dit type gedichten voor de tijdgenoot hebben gelegen. Gezien het grote aantal schimpdichten dat de broodschrijver vervaardigde, moet de lezer ervan hebben gesmuld.

Dat het schrijven van de schimpdichten niet geheel zonder risico was, illustreert het in *Apollo's marsdrager* opgenomen gedicht 'Slegt onthaal' (nr. 176). De arme dichter in dit stuk blijkt niet voor zijn opdracht betaald te hebben gekregen op de wijze waarop hij had gerekend:

Slegt onthaal.

Hans Rymer was beloofd men zou hem wel onthalen
 Voor 't Schimpdigt, dat hy had op zee'ren Heer gemaakt,
 Hoe dikwijls heeft hy na dien tyd gehaakt;
 Maar toen men eind'lyk die belofte zou betalen,
 Wierd Rymer, voor zyn dienst, zo deer'lyk afgerost,
 Dat het hem haast zyn kop en armen had gekost.

Tysens heeft het zelfs nodig gevonden de eventuele inquisiteurs van zijn geschriften er in het voorwoord van het door hem gevulde deel van *Apollo's marsdrager* al van op de hoogte te stellen dat hij niet wilde horen 'van aflossen, of priegelen als men my te gemoed komt, veel min van doodsteken om dat men de waarheid heeft gezeid'.

Toneel

Het grootste gedeelte van Tysens oeuvre wordt in beslag genomen door het toneel, volgens het voorwoord bij het treurspel *Klearchus, dwingeland van Heraklea* (1727) zijn 'hoofdvermaak der Digtkunde'. Hij publiceerde in totaal zes treurspelen en zevenentwintig blijspelen. Het merendeel van de stukken lijkt te zijn uitgegeven door Hendrik Bosch, hoewel dit niet steeds gemakkelijk is na te gaan. De treurspelen vermelden weliswaar alle een reëel impressum, maar op de meeste blijspelen komen we de gekste gefingeerde drukkersadressen tegen. Zó kleurrijk zijn deze gefingeerde impressa dat het misschien meer op zijn plaats is hier van 'verdichte' impressa te spreken. Een aantal van zijn toneelstukken zal ik hieronder kort bespreken. Op de inhoud van één blijspel zal ik iets dieper ingaan omdat hierin een paar keer wordt verwezen naar de schrijver van *Den ontleeder der Gebreken* en *Den echo des Weerelds*: Jacob Campo Weyerman.

Met het treurspel *De onbekende Mede-minnares, of de rampzalige Minnelist* (1717) zegt Tysens in het voorwoord 'beschroomd in 't ligt [te brengen] de eersteling myner Pennevrugte'. Het stuk werd te Amsterdam uitgegeven door Jacobus Verheyde 'op de hoek van de Molsteeg en Achterburgwal, by de Brouwery van de Hooyberg'. Het is het enige werk dat Tysens door Verheyde liet uitgeven. Aanvankelijk had ik de indruk dat de samenwerking met Verheyde Tysens niet goed bekomen was, gezien het verdichte impressum op het titelblad van een blijspel dat Tysens enige jaren later publiceerde, dat verdacht veel lijkt op het adres van Verheyde. Het betreft *De weergadelooze Bedrieger ontmaskerd, of de valsche Boekhandelaar in zijn aard en weezen ontdekt, [...] Gedr. in de stad Arglistigheid, op den hoek van 't Winzuchtsteegje, tegenover de Hooiberg van Dievery, daar Bedroch in den Gevel*

en Valschheid in 't Uithangbord staat. Het vervolg op dit blijspel, *Het ingebeelde huuwelyk door eigenbaat*, heeft hetzelfde adres. De stukken bleken echter te handelen over de beruchte Amsterdamse uitgever Jacobus Lindenbergh (1675-1727), die in 1711 een huis kocht op de N.Z. Achterburgwal tegenover de brouwerij

de Hooiberg bij de Molsluis.¹⁰ Het is dus waarschijnlijker dat het verdichte impressum naar het adres van Lindenbergh verwijst.

Verscheen Tysens' eerste treurspel in 1717, zijn eerste blijspelen moeten omstreeks 1720 gepubliceerd zijn. Het betreft een serie van zes stukken waarin hij de wind- of actiehandel hekelt. Deze handel in (veelal waardeloze) geldpapieren was in 1718 in Parijs begonnen, en waaide het jaar daarop over naar Engeland en de Republiek. De stukken verschenen alle zonder jaar, anoniem en onder verdicht impressum. Alleen van *De windhandel, of bubbles compagnien* en *De bedriegelyke actionist, of de nagthandelaars* heb ik tevens een gedateerde druk van 1720 kunnen vinden met het adres van Hendrik Bosch. Van *De windhandel* moet ook een roofdruk hebben bestaan, aangezien de schrijver in het voorwoord bij de tweede druk verklaart dat hij 'het géne, dat men op den Naam van *Quiquenpoix Bombario of de Windnegotie* naargedrukt en by den weg geroepen heeft, geenzints voor 't myne erken, wyl zulks buiten myn wil en wéten, door eigen Baatzugtigheid geschied is'.

Naast de blijspelen schreef Tysens ter beschimping van de windhandel een landgezag in drie delen en vier verzen bij spotprenten, alle onder het pseudoniem Philadelphus. Het zijn stuk voor stuk belangrijke bronnen voor de geschiedenis van de windhandel. Op de verzen bij de spotprenten na zijn ze alle opgenomen in *Het groote tafereel der dwaasheid [...]. Zynde een Verzameling van alle de conditien en projecten Van de opgeregte Compagnien van Assurantie, Navigatie, Commercie, &c. in Nederland [...]. Als meede konst-plaaten, comedien en gedigten, Door verscheide Liefhebbers uytgegeeven, tot beschimpinge deezer verfoeijelyke en bedrieglyke Handel* (1720). Dit in folio uitgegeven werk moet volgens Van Rijn in groten getale zijn gedrukt en herdrukt 'blijkens de exemplaaen, die tot heden toe telkens en telkens weder aan de markt komen'.¹¹

Tysens was niet de enige die de windhandel tot onderwerp van zijn schimpstukken maakte. De *Europische Mercurius* schrijft dat de boekwinkels er 'door de menigvuldige uytgekome Gedigten en Spotprenten, die om en aan de deur woeyen' uitzagen alsof ze 'een schets van de met wimpels en vlaggen gestoffeerde Haagse Hof Zaal wilde vertoonen'.¹² Een belangrijk deel van de liedjes, gedichten en pamfletten die rond 1720 op de windhandel geschreven zijn, moet echter buiten de reguliere boekhandel om door straatventers verspreid zijn. De *Europische mercurius* beschrijft de stad in de actietijd als volgt:¹³

Aan Liedtzangers en Straatschreeuwers was mede geen gebrek, die daaglyks met nieuwe deunen en hekelschriften de Passanten de ooren vermoeiden, yder zocht door een nieuw uytgevonde Straatlibel of vreemdtbedagten Titel, mede een veeg uyt de Pan te krygen, hier schreeuwden 'er een dat het door de ooren gilde: *De Roskam der Actionisten*; op een andere plaats weér een ander: *de Actionistenin de Rouw, de BankeroetiersWagen na Vianen, Loop an. Loop an*, en diergelyke staaltjes meer'.

Met *De Roskam der dollen actionisten* werd waarschijnlijk het eerste deel van *Quincampoix, Bombario, of Roskam voor de dollen actionisten* bedoeld, het driedelige landgezag van Tysens. In het voorwoord bij het tweede deel zegt Tysens namelijk dat hij met vreugde de goede ontvangst van de eerste hekelverzen zag, maar dat het

hem aan de andere kant hinderde dat hij zijn gedichten ‘zo havenloos, en met gerabraakte tytelnaamen door de baatzuchtigheid van een rechtschaapen Liedjesdrukker, op den Dam, aan de Beurs en door de heele Stad moest hooren kraayen’.¹⁴

Enige tijd nadat de actiehandel was overgewaaid, werden de geldloterijen populair in de Republiek. Tysens haakte erop in met het blijspel *De verwarde hedendaagse loterijhandel*, waarin hij het geknoei hekelt dat met de loterijen gepaard ging. In het voorwoord roept Tysens eerst de windhandel nog eens in herinnering, ‘nu ruim één jaar voorleden’, en zegt dan: ‘en 't schynt dat nog een Windje van die dwaasheid in een groot deel herssen blyft waaijen, die, na dat deze Bubbelstrom is vergaan, hun voordeel in 't handelen der Loten beoogen’.

Een ander stuk waarin Tysens een zeer actueel verschijnsel behandelt, is *De belaghelyke Intekenaars, of de nieuwe Inventie der Boekverkopers* (1727). Het stuk handelt, zoals de titel al aangeeft, over de nieuwe uitvinding in de boekhandel: de intekening op boeken. Door aan te betalen konden mensen een nog te verschijnen boek bestellen; door de aanbetaling hadden de drukkers de mogelijkheid een boek te drukken zonder dat de kosten voor de baat uit hoefden te gaan. Natuurlijk werd in de praktijk weer druk geknoeid met de nieuwe mogelijkheden, de kopers moesten immers maar afwachten of de boekverkoper zijn beloften nakwam. Tysens bespreekt één en ander in het voorwoord, geschreven ter rechtvaardiging van het spel, en zegt tenslotte: ‘Hier by gevoegd de uitsporigheid van zommigen, die enkelyk intekenen om zig een Naam te maken, en het werk zelf nooit lezen, hebben my opgewekt om, in dezen Boeknar, de zotheid der wereld af te malen’.

Zeer eigentijds zijn verder de vier stukken die handelen over de boekhandelaar ‘Schrokhart Slingerbeen, bedrieger’. Ik laat de titels hier volgen: *De weergadelooze Bedrieger ontmaskerd, of de valsche Boekhandelaar in zijn aard en weezen ontdekt; Het ingebeeelde huuwelyk door eigenbaat. Zynde het vervolg van De weergadelooze bedrieger ontmaskerd; Schrokhart Slingerbeen, in zijn eigen strikken verstrikt of de worgende Kakus aan den koopbrief van een sluis en De Uitvaart en Testament van den Hoofd-bedrieger Schrokhart Slingerpoot*. Van Eeghen herkende in Schrokhart de kreupele Amsterdamse boekverkoper Jacobus Lindenbergh, één van de schurkachtigste boekverkopers van zijn tijd.¹⁵ De eerste twee blijspelen in de reeks handelen slechts over Lindenbergh als onbetrouwbare boekverkoper, in de laatste stukken maakt de zwendelaar de stad tevens als huizenspeculant onveilig.

Tysens werkte zoals gezegd regelmatig voor boekverkopers en kan de stukken over Lindenbergh dan ook geschreven hebben in opdracht van een bedrogen boekverkoper. Het lijkt er echter op dat de bedrieger Tysens zelf één of andere streek heeft geleverd. Slechts in het eerstgenoemde blijspel, *De weergadelooze bedrieger ontmaskerd*, wordt een affaire besproken die Tysens, of liever gezegd zijn vader, aangaat. Tysens figureert in dit stuk als Rymer, zijn vader als Werkhart, een ambachtsman. Het enige optreden van Rymer vindt plaats in het derde bedrijf. Werkhart was eerder in het stuk voorgekomen toen hij een door hem afgezette bijbel afleverde bij Schrokhart. Schrokhart had echter geweigerd de indertijd voor ontvangst getekende kwitantie te retourneren en kortte hem bovendien de acht stuivers op de rekening van f5:8:-. Rymer komt in het derde bedrijf dan het geld en de kwitantie opeisen die Schrokhart zijn vader verschuldigd is en geeft de man een pak slaag wanneer hij niet over de brug wil komen. Schrokhart geeft de kwitantie uiteindelijk op aandrang van zijn vrouw, die burengerucht vreest.

Uit de stukken zelf worden we verder niet veel wijzer over enigerlei kwestie die tussen Tysens en Lindenbergh gespeeld kan hebben. In *Apollo's marsdrager* kwam ik echter het volgende gedicht tegen:

Brilleman. (nr. 263)

Voor ieders oogen zegt gy zyn uw Brillen goed,
 Om alles door te zien; maar mag ik u vertrouwen,
 Zo geef my eens een Bril, waardoor dat ik het goed,
 Het geen myn Vrouw bezat, mag op zyn plaats aanschouwen.
 Of hebt gy geen kristal dat dievery ontdekt?
 Neen, is uw antwoord, en ik kan het u vergeven,
 Mevrouw Arg'listigheid, die gif uit rozen trekt,
 Heeft het geroofde reeds in Kakus hol gedreven.

Een aantal pagina's verder is een gedicht opgenomen dat hier sterk op lijkt (nr. 275), al wordt hier niet over het goed van Tysens' vrouw gesproken, maar over het goed van de dichter zelf. In dit gedicht is het niet de bril, maar de verrekijker die tekortschiet. Hoewel de verrekijker de zonnevlekken en de 'maan-kloot' scherp in beeld weet te brengen, kan het de schrijver niet zijn gestolen goed weer onder ogen brengen. Tysens zegt de dief wel te kennen, maar geeft de lezer geen aanwijzingen omtrent zijn persoon.

Het bezit van Maria Fokke is dus, als we het eerste gedicht mogen geloven, gestolen en bevindt zich in het hol van Kakus, de vuurspuwende reus die volgens de mythe runderen stal van Hercules. Kakus trok het vee bij de staart achterwaarts naar zijn hol en sloot de ingang met een rotsblok. De runderen verrieden echter hun verblijf door hun geloei, waarna Hercules het hol opende en de rover liet bezwijken onder zijn knotsslagen. In de serie blijspelen krijgt Lindenbergh de bijnaam Kakus toebedeeld, een bijnaam die ook werd gehanteerd door Jacob Campo Weyerman. Tysens is namelijk niet de enige die zijn gal over Lindenbergh heeft gespuid. Weyerman wijdde een aantal nummers van *Den ontleeder der Gebreeken* en *Den echo des Weerelds* aan hem, en het lijkt erop dat Tysens Weyerman hiertoe heeft geïnspireerd.

Lindenbergh komt het eerst ter sprake aan het eind van de aflevering van 27 augustus 1725 van *Den Ontleeder*. Weyerman belooft daar om in het volgende nummer een beschrijving te geven van een buitenplaats aan de Vegt, waarvan de bouwheer vermaard is 'door zyn kromme Pooten'. Weyerman herdoopt dit pand 'Huys te Paddesteyn' en de bouwheer (Lindenbergh) krijgt de bijnaam 'Reus Kakus'. De afleveringen van 3 en 10 september 1725 zijn geheel gewijd aan het bezoek dat Weyerman op instigatie van een vriend (Tysens?) aan het Huys te Paddesteyn aflegt.¹⁶ Weyerman schrijft onder meer te weten dat Reus Kakus onder zijn vrienden zo gezien is 'als een Keteltrom onder een Troep slapende Kinders', derhalve zal hij hen 'niet langer laten berusten in dat walgelyk gezelschap'.¹⁷

De aflevering van 28 januari 1726 van de *Echo* verschijnt onder de titel 'Een visioen, of de biegt van Kakus'. De reus verschijnt 's nachts aan het bed van Weyerman met de belofte hem zijn stijl en inborst te zullen verklaren. Hij beschrijft zichzelf onder andere als 'een Horsel onder de Boeknegotianten' en 'een Schandvlek voor de Boekkoopmanschap', die leeft 'zo wonderlyk door den regel van een algemeen Bedrog, als of ik de Ziel van een Winkeldief droeg vermomt in et Licghaam eens Boekverkoopers' (p. 115). Zijn duistere praktijken wil Kakus de schrijver echter niet openbaren:

Ik zou u wel in het tederste Geheym van myn verborgen Broodwinning inlaaten, myn waarde Echo [...] doch dewyl ik weet dat je zo min myn Guyterien zoud verzwigen, als een Vischwyf een Scheldwoord [...], daarom zulje in de Geheymenis om een Huysheer, om de Intekenaars, om de Schuldeysschers, om den Ambagtsman, om de Boekverkoopers, ja om

den Duy** zelfs te bedriegen, een Vreemdeling zyn en blyven (p. 116).

In de afleveringen van 18 maart, 19 augustus en 12 december volgen kortere mededelingen over Kakus.

De stukken die Tysens zelf aan Lindenbergh wijdde, zijn alle ongedateerd. Het eerste, *De weergadeloze Bedrieger ontmaskerd*, moet echter vóór april 1726 verschenen zijn, aangezien Weyerman aan het eind van de *Echo*'s van 1 en 8 april de volgende waarschuwing plaatste:

Dewijl de onkunde zig als nog verbeelt, dat de Echo den Berijmer is van het lompe Blijspel, gedoopt den Weergaloozen Bedrieger, wiens Stijl en Vinding zo wanschappen is, als het Gedrocht waarop het schijnt te doelen, zo belooft den Schrijver van dit weekelijcx blad 50 gulden aan die geen die hem dien rampspoedigen Blijspels-Hoetelaer zal komen aan te wijzen.

De waarschuwing moet uiteraard als een grap worden beschouwd. Beide schrijvers waren immers auteur van Hendrik Bosch, de afleveringen van de *Ontleeder* en de *Echo* verschenen iedere dinsdag bij de boekverkoper 'over 't Meisjes Weeshuis'. Zo zij al geen vrienden waren, moeten de schrijvers dus in ieder geval als kennissen worden beschouwd. Tysens schreef bovendien een lofdicht op Weyerman voor een niet in druk verschenen uitgave van diens geschriften,¹⁸ en, misschien in opdracht van Bosch, een berijmde uitleg op de titelprent voor de uitgave in boekvorm van de twee jaargangen van de *Ontleeder*. In *De weergadeloze Bedrieger ontmaskerd* wordt verder een paar keer verwezen naar de stukken over Lindenbergh in de *Ontleeder* en de *Echo*.

De verwijzingen naar de *Echo* plaatsten de verschijningsdatum van *De weergadeloze Bedrieger ontmaskerd* dus ná de aflevering van 28 januari van de *Echo* maar vóór de aflevering van 1 april. Het lijkt wel of Weyerman met zijn mededeling de lezer niet heeft willen waarschuwen, maar juist attent heeft willen maken op het spel van Tysens.

In het stuk komen veertien personages voor waarvan Van Eeghen er negen kon thuisbrengen:¹⁹ Schrokhart Slingerbeen, bedrieger (Lindenbergh), Valsgelaat, vrouw van Schrokhart (Anna de Burlett), Schoonpraatje, haar zuster (Maria de Burlett), de vier boekverkopers Hendrik (Wetstein), Lindenaar (G. Onder de Linden), Suikers (Rudolph Wetstein) en Johannes (Pauli), Werkhart, een ambachtsman (G. Tysens sr.), Rijmer, diens zoon (G. Tysens jr.) en Kunstlief, een stempelsnijder (Theodorus van Rijn). Vier personages blijven anoniem: Wobbe, de meid, Eenvoudigheid, een boekbinders-weduwe, Loskop, een boekverkopersjongen, en Goedgeloof, een metselaar.

Bij de aanvang van het stuk is Schrokhart net vrij gekomen uit de Groninger gevangenis, waar hij vastzat wegens het knoeien met verlate bijbels. Nu zit hij echter met een ander probleem in zijn maag: de onbetaalde rekeningen van de metselaar van zijn huis. Hij besluit het huis te verkopen aan Schoonpraatje, zodat er geen beslag op kan worden gelegd. Tijdens de onderhandelingen met Schoonpraatje, die hiervoor beloond wenst te worden, krijgt Schrokhart voortdurend bezoek van schuldeisers die geld of genoegdoening eisen. Zo komt Hendrik (Wetstein) aan de deur, die zich richt tot Valsgelaat met de woorden: 'Wat? is dat een misverstand, my een defect boek te

verkoopen, En een compleet te laten zien?'. Aan het eind van het stuk blijkt Hendrik wraak te hebben genomen door Schrokhart een koekje van eigen deeg te geven. Hij had Schrokhart een aantal exemplaren van de Turkse Spion verkocht, maar ze vervolgens zonder de titelbladen

geleverd. Wanneer Schrokhart hem hierop aanspreekt brengt Hendrik hem zijn eigen bedrog in herinnering en werpt hem voor de voeten: ‘Dan ben je waardig dat een Poëet je ook eens met zyn pen komt straffen. Of denk je maar om de Echo, dan dunkt my dat je reeds genoeg hebt gehad’ (p. 48).

Na een aantal visites van crediteuren roept Schrokhart in het zesde toneel wanhopig uit: ‘t Is of de heele wereld gelykelyk tegewoordig tegens my op staat’. Valsgelaat antwoordt: ‘Ja man ik ben altoos voor je beducht als ge de deur maar uit gaat. Te meér nou ik het geval weet dat je met Rymer hebt bedreven. Och myn lief! wacht je toch voor die vent, want die zal je de rest geeven’ (p. 22). Wat voor streek Schrokhart Tysens geleverd heeft wordt uit het stuk dus niet duidelijk. Wel blijkt uit Schrokharts reactie op Valsgelaats woorden, dat Tysens wraak moet hebben genomen door Weyerman in te lichten over zijn schurkenstreken:

Meen je dat ik voor zo'n weekelykze schryver zwicht? Neen; eer zal ons heele Paddenstyn te gronde gaan, eer dat ik het ooit zal veelen; Ik heb geen plezier in het verwyten, maar wel om met behendigheid te steelen. Wat heb ik met zyn Echo's, of met zyn Ontleeders te doen? Ik zeg noch 't is teegen alle redelykheid en fatsoen: Ik weet wel wat ik gedaan heb, maar wat leid die Kaerel daar aan gelegen, Zal hy onze hofsteé zo affronteeren, ik zeg noch ik wil hem wel zweeren. Dat ik het'er niet by zal laten.

Valsgelaat kan alleen maar hopen dat Rymer het er wél bij laat, waarop Schrokhart dreigt: ‘zo hy niet gerust is zo weet ik met dien Rymer immers wel raad; Ik heb tot zo veel dingen raad geweten, om ons zelve te dekken’.

Na de scène waarin Rymer Schrokhart een pak slaag geeft om zijn vader te wreken, volgt nog een scheldpartij van Loskop, een boekverkopersjongen, die hem het volgende in het gezicht slingert: ‘Hou Kakus! Kakus hou! Bedrieger van Weduwen en Wezen! [...] de Echo van de wereld weet van je spreken, [...] ô Baas van Paddenstyn! ô Scharrel! ô Bank rottier!’ (p. 47). Dat Kakus een bedrieger van weduwen en wezen zou zijn, wordt niet verduidelijkt in het stuk. Misschien verwijst Tysens hiermee naar het gestolen goed van zijn vrouw en haar drie kinderen.

In het *Sesde vervolg van de latynsche en Nederduitsche keurdichten* (1733) is nog een ‘Zamenspraak tusschen Pasquin en Marforie, over de dood van Schrokhard’ opgenomen, met een passend grafschrift.²⁰ Pasquin heeft op de Dam vernomen dat ‘De magere Dood [...] Schrokhart Slingerbeen, alias *Oliphantspoot*. De schelmze ziel uyt zyn romp [heeft] doen verhuizen’. Iedereen in Amsterdam blijkt feest te vieren en te juichen om zijn overlijden, want ‘Wie is'er in de Stad, hoe klein of groot, die niet van zyn schelmstukken weet’. Pasquin en Marforio beginnen zijn streken te bespreken en - dit is interessant - hebben hun informatie overduidelijk ontleend aan de toneelstukken! Lindenberghs sterfdatum is, zo blijkt uit het stuk, 25 september 1727. Tysens neemt afscheid met het volgende gedicht, dat is opgenomen in *Apollo's marsdrager* (nr. 357):

Grafschrift op J.L. Heer van Paddenstein.

Hier rot een schelm, het hoofd van dieven en van fielen,
Een valsse munter, die 's lands regt geschonden heeft;
Een bloeduitzuyper van zo vele onnooz'le zielen,

Die als het vuile beest zyn tyd heeft uitgeleefd.
Hoe vaak heeft deze pest een valsse eed gezworen?

Hoe met den Bybel vaak zyn schelmery verrigt?
 Geen groter Hypocriet wierd immermeer geboren,
 Die aan den duivel al zyn schatten was verpligt.
 Men moest dit Galgenaas, ten prooi van kraaien en raven,
 Niet in de kerk, ô neen! maar op het rad begraven.

Of Tysens' toneelstukken in de schouwburg zijn gespeeld moet mijns inziens sterk betwijfeld worden.²¹ In het voorwoord bij het treurspel *Klearchus, dwingeland van Heraklea* (1727) zegt hij het spel niet eens voor het toneel gemaakt te hebben:

want na dien tyd dat men myn Bassianus Varius Heliogabalus aan de Schouwburg, zonder de minste reden te géven (wárelyk een vonnis velling die nergens in de wérelde bekend is) van de hand heeft gewézen, heeft my nooit de lust bevangen om het ten twédenmaal te bezoeken, maar wel het tegendeel, om het voor altoos aan myne tydgenóten der Digteren over te láten.

Al moet er rekening mee gehouden worden dat Tysens dankzij zijn huwelijk relaties had met kringen die behalve in de schouwburg, ook op kermessen, jaarmarkten en dergelijke speelden, toch lijken veel van zijn blijspelen niet bestemd geweest voor het toneel. Het lijken eerder pamfletten waarin de schrijver misstanden aan de kaak stelt en zijn visie geeft op eigentijdse gebeurtenissen.

Tysens wist zijn onderwerpen goed te kiezen. De windhandel, die sommigen in korte tijd geweldig rijk maakte, maar velen verschrikkelijk arm, zal bijvoorbeeld een tijd lang het gesprek van de dag zijn geweest. De stukken die Tysens schreef ter beschimping van het fenomeen, zullen goed zijn aangeslagen bij het publiek. Niet alleen behandelde hij het onderwerp in niet minder dan zes toneelstukken, ook zijn klachten over de nadrukken die op straat werden verspreid door omlopers, lijken op een grote afzet te wijzen. Met de stukken waarin hij commentaar geeft op de populaire geldloterijen en de intekening op boeken zal hij eveneens een breed publiek hebben aangesproken. Verder volgde de broodschrijver in 1722 een trend met het schrijven van zes dodengesprekken (gebundeld in het *Maandelyks berigt van den Onderaardssen Parnas*), een genre dat rond 1700 opnieuw in de mode was geraakt.

De stukken op Schrokhart Slingerbeen zal Tysens al helemaal niet geschreven hebben met de hoop ze in de Amsterdamse Schouwburg opgevoerd te zien. De blijspelen blijken rechtstreekse schimpbrieven aan het adres van één persoon, Jacobus Lindenberg, beroepsbedrieger. Volgens de samenspraak in de *Keurdichten* is de man in heel Amsterdam over de tong gegaan, zoniet vóór het verschijnen van de stukken in de *Ontleeder*, de *Echo* en de blijspelen van Tysens, dan toch zeker erna.

Tysens' werkzaamheden zullen geen rijk man van hem hebben gemaakt. Het beeld dat men van een broodschrijver heeft, is doorgaans dat van iemand die schrijft of zijn leven ervan afhangt maar niettemin nauwelijks het hoofd boven water kan houden. Tysens werd begraven op het Karthuizer kerkhof, wat aangeeft dat de dichter arm gestorven moet zijn. Het vermoeden dat het er bij zijn leven niet veel beter op gesteld was, lijkt worden bevestigd door het volgende gedicht, dat is opgenomen in *Apollo's marsdrager* (nr. 99):

Aan N.N.

Myn Vriend, vraagt gy hoe 't met my gaat?
Ik ben nog in den ouden staat,
Gelyk wy dikwils t'zamen waren;
Dat's kaal en knapjes, dog gezond,
De beurs zo kaal gelyk een hond,
'k Wens dat gy desgelyks meugt varen!

Hoewel... als we het voorwoord bij zijn uit het Frans vertaalde blijspel *De nieuwe Tarquin* (1732) mogen geloven, moet Tysens aan het eind van zijn leven een buitenplaats hebben bezeten. De schrijver wil de lezer in dit voorwoord bidden te geloven dat hij meer tijd had besteed aan het in het net schrijven van het stuk, dan met het opstellen ervan, en dat het een werk van een namiddag op zijn buitenplaats was, 'daer 't geselschap het tydverdryf van 't leezen boven die van de ledigheid stelde'.

Bijlage: Eerste inventarisatie van het oeuvre van Gysbert Tysens

De onderstaande inventarisatie is samengesteld aan de hand van de online-, kaart- en/of gedrukte catalogi van de volgende bibliotheken: Koninklijke Bibliotheek Den Haag; Provinciale Bibliotheek Leeuwarden; de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam (UvA en VU), Leiden, Utrecht, Groningen en Delft; Athenaeum Bibliotheek Deventer; Stadsbibliotheek Haarlem; Openbare bibliotheken van Arnhem, Dordrecht en Gouda; Rijksprentenkabinet Amsterdam; Algemeen Rijksarchief Den Haag; Rijksarchief Provincie Utrecht; Gemeentearchieven van Amsterdam, Leiden en Utrecht; Gemeentelijke Museum Het Prinsessehof te Leeuwarden; Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden; Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen Noord-Brabant; British Library Londen; Bibliothèque nationale Parijs; Stadsbibliotheek Antwerpen; Openbare Bibliotheek Brugge; Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde Gent. Verder de online Nederlandse Centrale Catalogus, de Centrale Catalogus in de KB en de National Union Catalogue. Tenslotte de volgende naslagwerken: Van der Aa, *Biographisch Woordenboek* (Haarlem 1852); Buisman, *Populaire prozaschrijvers* (Amsterdam 1960); *Catalogus van Nederlandsche en Vlaamsche populaire boeken: verzameling F.G. Waller* ('s-Gravenhage 1936); Muller, *Nederlandsche historieplaten* (Amsterdam 1970); Muller/De Vries/Scheepers, *Populaire prozaschrijvers* (Utrecht 1981); Van Rijn, *Atlas van Stolk* (Amsterdam 1895-1933); Scheurleer, *Nederlandsche liedboeken* (Utrecht 1977). De vele gelegenheidsgedichten die Tysens heeft geschreven (o.a. huwelijkszangen) zijn niet opgenomen.

Treurspelen

1. *De onbekende Mede-minnares, of de rampzalige Minnelist. Trsp. door G. Tysens.* Amsterdam: Jacobus Verheyde, 1717. 8°. UBA: 693 F 37.
2. *De woedende liefde of de gestrafte Moord-zugt. Trsp. door G. Tysens.* Amsterdam: Hendrik Bosch; Leiden: Gillis Knotter, 1717. 8°. KB: 448 G 154; UBA: 693 E 61.
3. *Bassianus Varius Heliogabalus, of de uitterste proef der standvastige liefde.* Trsp. door G. Tysens. Amsteldam: Hendrik Bosch, 1720. 8°. KB: 448 G 136; UBA: 689 H 24.
4. *Theagenes en Karikleä of de triomferende kuisheid. Trsp. door G. T[ysens].* Amsterdam: Hendrik Bosch en Willem Barendse, 1720. 8°. UBA: 690 G 114.
5. *Romulus, trsp. Vert. uit 't Fr. van den Heer Houdart de la Motte, door G. Tysens.* Amsterdam: Willem Barentsz., 1722. 8°. UBA: 693 F 22.
6. *Klearchus, dwingeland van Herakleä. Trsp. [in 5 bedrijven, naar het Fr.] door G. Tysens.* Amsterdam: Hendrik Bosch, 1727. 8°. KB: 448 G 156; UBA: 693 D 47.

Blijspelen

- 7a. [G. Tysens] *De windhandel, of bubbles compagnien. Blyspel.* Gedrukt in Quinquenpoix. By Bombario. [1720]. 8°. UBA: 689 D 40.
- 7b. [G. Tysens] *De windhandel, of bubbles compagnien. Blyspel.* [2e dr.] Gedrukt in Quinquenpoix. By Bombario. [1720]. 8°. Bibl. PC Hooft-huis: BALIE 250.B2. (Van Rijn 1895-1933: IV, 21).
- 7c. [G. Tysens] *De windhandel, of bubbles compagnien. Blyspel.* Amsterdam: Hendrik Bosch, 1720. 8°. UBL: MNL.
- 8a. [G. Tysens] *De bedriegelyke actionist, of de nagthandelaars. blyspel.* Gedrukt in Quinquenpoix of Bombario. [1720] (Van Rijn 1905: b. 10-17; Van Rijn 1895-1933: IV, 5)
- 8b. [G. Tysens] *De bedriegelyke actionist, of de nagthandelaars. Zynde het Vervolg op den windhandel. blyspel.* Amsteldam: Hendrik Bosch, 1720. 8°. UBA: 689 D 40.
9. [G. Tysens] *De actionisten reisvaardig naar Vianen, Of 't uiteinde der windnegotie.* Gedrukt in de Uitverkogte Actiekramer, by de Project blázende Ešlus, [ca. 1720]. 8°. UBA: 689 D 40.
10. [G. Tysens] *Klagt En Raadsvergadering der goden, Over 't Wiszelvellig actie jaar 1720. of Jupiters besluit en vonnis Over 't werk van Quinquenpoix.* Gedrukt op den Olimph, by den scherp getongden Momus, in de twé windblázende Laplanders, [ca. 1720]. 8°. UBL: MNL.
11. [G. Tysens] *Mercurius koolverkooper in de Quinquanpoix, En Oogmeester onder de actionisten.* Gedrukt

- tot Mississippi. By de Schottenaar, in de Vinder om door Kool naar Vianen te gaan, [ca. 1720]. 8°. UBA: OK 80 358.
- 12a. [G. Tysens] *Merkurius onder de actionisten. Of Quinquenpoix in allarm, over 't daalen van de Zuidzee Acties*. Gedrukt in Nergersland. Varende over de Zuidzee naar Oost-Indiën, ca. 1720. 8°. UBA: OK 80 358.
- 12b. *Merkurius onder de actionisten. Of Quinquenpoix in allarm, over 't daalen van de Zuidzee Acties*. Gedrukt tot Mississippi, [ca. 1720]. 12°. (Afgedrukt in een almanak: Van Rijn 1895-1933, dl. 4, p. 36).
13. *De gevlugte verliefden, met de Turksse kwakzalver. Blyspel door G. Tysens*. Amsterdam: Hendrik Bosch, 1721. UBA: 610 A 33.
14. [G. Tysens] *De verwarde hedendaagse loteryhandel. Blyspel*. Gedrukt In 't hoofd vol Muizennesten, by den laggenden Herakliet om de tweede zothed der Wereld; op 't eintje van 't Lotery-Jaar, [ca. 1722]. 8°. UBA: 690 E 129.
- 15a. *Cartouche, of de rovers, blyspel. Verhandelende zyn voornaamste Schelmeryen, gevolgd naar 't Franse van Monsieur Le Grand [Marc-Ant.]. Door G. Tysens*. Amsterdam: Jacobus van Egmont, 1722. 8°. UBA: Port-ton 115-5.
- 15b. *Cartouche [...]*. 2e verb. dr. Amsterdam: Johannes van Leeuwen, 1722. 8°. UBA: Port-ton 51-1.
- 16a. [G. Tysens] *De ingebeeldde erfgenaam en voogd; of de gestrafte baatzuchtigheid. Gedrukt voor de Gierigheid ter drukkerij van Eigenbaat, daar Planeet in het uithangbort te lezen staat*. 2e dr. Deventer: Warner te Nuyl, en te bekomen t'Amsterdam by de meeste boekverkopers, [ca. 1722]. 8°. UBA: 691 G 139.
- 16b. *De ingebeeldde erfgenaam [...]*. 3e dr. 8°. UBA: 694 E 25.
17. G. Tysens. *Maandelyks berigt van den Onderaardssen Parnas, of Toneelspelen uit de andere wereld, behelzende allerhande voorvallen en geschiedeniszen van hoge en lage Staatsperzonen*. Amsterdam: Hendrik Bosch, 1722. 6 dln.
- 18a. Deel 1 (jan.): *Sjako en Cartouche in de Elizeesse velden*. 8°. UBA: 691 F 102. (Met achterin een catalogus van Bosch, fol. D8r-D8v).
- 18b. Deel 2 (feb.): *De staatzugt van Paus Sixtus den Vden en Filips den Iden, koning van Spanje*. 8°. UBA: 691 G 121.
- 18c. Deel 3 (maart): *Keizer Karel den Vden en Franciskus den Isten, koning van Vrankrijk*. 8°. UBA: 691 H 61.
- 18d. Deel 4 (april): *Johanna Gray en Maria, koninginnen van Engeland*. 8°. UBA: 691 H 126.
- 18e. Deel 5 (mei): *Het leven der dobbelaars in de Eliseesze velden*. 8°. UBA: 691 H 110.
- 18f. Deel 6 (juni): *Maria de Medicis en hare gunsteling Concino Concini Marquies d'Ancre*. 8°. UBA: 691 G 71.
19. [G. Tysens] *Doctor Hans gepromoveert tot de narrekap van Esculapius, op het uilebord van Mercurius. Blyspel. Met vertoningen*. Gedr. in de Apenstad van Galenus, op den hoek van 't landlopers steegje, onder de drukpars van leesten en wolkammen, [ca. 1725]. 8°. UBA: 692 G 73.

20. *De bloode Nachtgaland, of de betrapte Sneukelaar*. Gedr. in de laffe Kater, op 't nest van de gepaarde Amoreuse kat; in de Krolmaant, van 't buitensporige Liefdejaar, [ca. 1725]. UBA: Port. ton. 47-14.
21. [G. Tysens] *De weergadelooze Bedrieger ontmaskerd, of de valsche Boekhandelaar in zijn aard en weezen ontdekt*. Gedr. in de stad Arglistigheid, op den hoek van 't Winzuchtsteegje, tegenover de Hooiberg van Dievery, daar Bedroch in den Gevel en Valschheid in 't Uithangbord staat, [1726]. UBL: 195 D 6; UBA: 690 C 90.
22. [G. Tysens] *Het ingebeeldde huuwelyk door eigenbaat. Zynde het vervolg van De weergadelooze bedrieger ontmaskerd, of de valsche boekhandelaar in zyn aard en weezen ontdekt*. Gedr. in de stad Argelistigheid, op den hoek van 't Winzucht-steegje, tegen over de Hooiberg van dieverij, daar Bedroch in de gevel en Valsheid in 't Uithangbord staat, [ca. 1726]. 8°. UBA: 691 G 138.
23. [G. Tysens] *Schrokhart Slingerbeen, in zijn eigen strikken verstrikt of de worgende Kakus aan den koopbrief van een sluis*. Gedr. in de strafpars der ondeugd onder de bescherming der Gerechtigheid, [ca. 1726]. 8°. UBA: 610 A 33.
24. [G. Tysens] *De Uitvaart en Testament van den Hoofd-bedrieger Schrokhart Slingerpoot*. Gedr. in de Strafpars der ondeugd, onder de bescherming der Gerechtigheid, [ca. 1726]. 8°. UBA: 690 C 28.
25. [G. Tysens] *De Belaghelyke Intekenaars, of de nieuwe Inventie der Boekverkopers*. Tot Koningsbergen, bij Joh. d. Zanker, 1727. 8°. UBA: 692 H 66.
26. *De geleerde vrouw of der Jansenisten Godgeleerdheid vervallen tot het Spinnewiel. Blyspel. Uit het Fransch [van Guill.-Hyac. Bougeant] in Nederduitsche dichtmaat gevolgt door *** [G. Tysens]*.

- Amsterdam: Joh. de Ruyter, 1731. 8°. UBA: 692 G 71.
27. [G. Tysens] *Arlequin Jansenist, of Berisping van de geleerde vrouw*. Amsterdam: Johannes de Ruyter, 1732. 8°. UBA: 692 G 12.
28. *De nieuwe Tarquin. Zinryk blyspel. Uyt het Fr. [van Jean-Jacq. Bel] in Nederd. vaerzen nagev.* [met zang, door G. Tysens]. Amsteldam: Joh. de Ruyter, 1732. 8°. UBA: 1306 E 3. (Het oorspronkelijke stuk werd geschreven n.a.v. het proces van Marie-Catherine Cadière en de Jezuiet Girard.)
29. *Ballingschap, van het Parysche parlement, of de Fransche regtsgeleerdheid tot het A.B.C. verwezen. Blyspel. Door een liefhebber* [G. Tysens]. Gedr. met privilegie van de blinde gehoorsaamheit tot Parys. [Amsterdam] 1733. 8°. UBA 692 D 30.

Gezangen

- 30a. [G. Tysens] *Quinquenpeaux, Bombario, of roskam Voor de dolle actionisten. Landgezag. Door Philadelphus. Faelix, qui sua sorte contentus.* [Dl. 1, ca. 1720]. UBA: OK 80 358.
- 30b. [G. Tysens] *Quincampoix, Bombario, of roskam [...]. Door Philadelphus. Sileni Alcibiadis. Twede deel.* [ca. 1720]. UBA: OK 80 358. (Tysens zegt in het ‘voorbericht’ van plan te zijn vijf delen te schrijven, maar verder dan tot het derde is hij niet gekomen.)
- 30c. [G. Tysens] *Quincampoix, Bombario, of roskam [...]. Door Philadelphus. Fumus Gloria mundi. Derde deel.* [ca. 1720]. UBA: OK 80 358.
- 30d. [G. Tysens] *Quincampoix, Bombario, of roskam [...].* [Dl. 1, ca. 1720]. KB: pft 16509. (Nu als volksliedje op grauw papier gedrukt. Dit is zeker de uitgave waarover Tysens zich beklagt.)
31. [G. Tysens] *Haarlemmer Duinzang, ter eere van des zelfs vermakelyke land- en watergezigten, van Sandtvoordt af tot Haarlem.* Amsterdam: Hendrik Bosch, 1728. 8°. UBA: 753 G 31.

Gedichten

32. G. Tysens, *Herders- Veld- en Minnedigten*. Amsterdam: Willem Barendse, 1720. UBA: OK 68-74¹.
33. G. Tysens, *Mengel-poëzy, zynde 't twéde deel van de Herders- Veld- en minnedigten*. Amsterdam: Willem Barendse, 1722. UBA: OK 68-74².
34. G. Tysens, *Apollo's marsdrager, veilende allerhande scherpzinnige en vermakelyke snel, punt, schimp, en mengeldigten. Met aardige Printjes veréiert. Deel 3.* Amsterdam: Hendrik Bosch, 1728.

Verzen bij prenten

35. 'De Kermis-kraam, van de Actie-knaapen, Schaft vreugde, en droefheid, onder 't kaapen'. Inschrift in den bovensten plaatrand van een spotprent op den windhandel. Onder de plaat is met het opschrift: 'Verklaaring op de Print door Philadelphus', een 74-regelig vers, in vier kolommen gegraveerd, aanvangende: 'Bedrog dat zich aanminnig toond [...]'. (G. van Rijn: 'Philadelphus is de schuilnaam van G. Tysens; of hij echter dit vers maakte betwijfel ik, daar hij 't beter deed. Misschien heeft men op den goeden klank van zijn naam, zijn pseudoniem misbruikt'. Van Rijn 1895-1933, deel 4, p. 11).
36. 'Quincampoix in Duigen'. Inschrift boven spotprent op de windhandel. Met 14-regelig vers van Philadelphus, aanvangende (Van Rijn 1895-1933, deel 4, p. 14):

Law die vry warm vry heet van kruin,
Het volk leid dapper om den tuin,
Moet Ambachtslien niet tergen (...)

37. 'Schyn bedriegt'. Opschrift boven een 50-regelig vers, in twee kolommen, in boekdruk, ondertekend met Philadelphus, aanvangende:
Princesse Quicampoix, gelyk
Een kermis-pop, zit hier te pryk (...)

Boven dit vers is de gravure afgedrukt die oorspronkelijk diende als titelplaat voor het tweede deel van: *Quincampoix. Bombario, of Roskam Voor de dolle actionisten [...]. Silenis Alcibiadis. Tweede deel.* (Van Rijn 1895-1933, deel 4, p. 28).

38. 'Des Waerelds doen en doolen, Is maar een Mallemoolen'. Inschrift boven in een spotprent op de windhandel. Het vers, ondertekend: 'Philadelphus', vangt aan: 'De Waereld loopt als in een soes [...]' enz. (Van Rijn 1895-1933, deel 4, p. 38).
39. 'De Tempel van Ianus ter gedagtenis van de eeuwige Vrede gesloten tuszen den Keizer van Groot Rusland, en den Koning van Zweden. & &' (gravure). Amsterdam, Hendrik Bosch, 9 december 1721. (Onder de plaat 12 versregels van Tysens, in twee rijen gegraveerd. Van Rijn 1895-1933, deel 5, nr. 3541).

40. 'De Gerechtigheid Verheerelykt door het Ontdekken en Straffen der Hoog-gaande Zonde' (gravure). Amsterdam, G. Bos en G. Bouman, juni 1730. KB: 1056 C 3: 40. (Opschrift boven een zinneprent tegen het Crimen nefandum. In de prent de tekst: 'Mannen nalatende het gebruik der vrouwen Rom. Kap. 1.v.27.' Met 96-regelig vers in twee kolommen, in boekdruk, door Tysens. Met veel ach en wee en 'verfoeide zondaars!' wordt dit 'hemelergend kwaad' in verzen afgekeurd).
41. 'Tydelijke straffe. Voorgesteld ten afschrik aller goddeloze en doemwaardige zondaren' (gravure). Amsterdam, Gerrit Bos, [1730]. KB: 1056 C 3:39. (Soort stripverhaal van zes afbeeldingen op 1 koperplaat, met 72-regelig gedicht door Tysens in twee kolommen eronder.)
42. *Spiegel van Amsterdamse zomervreugd, op de dorpen Amstelveen, Slooten, en den Overtoom. Vertonende deszelfs kerken, herenhuizen, lustplaatsen, lanen, wegen, vaarten, enz. Naar 't leven getekend, en in 't koper gebragt door Abraham Rademaker. Met eene poeëtise beschryving* [door G. Tysens]. Amsterdam: Leonardus Schenk, [z.j.]. KB: 374 A 2¹; UBA: 957 C 19.
43. *Hollands tempe verherelykt, vertoond in dertig uitmuntende gezigten; beginnende van Amsterdam af langs de Haarlemmer trekvaart [...]. Naar 't leven getekend, en in 't koper gebragt door Abraham Rademaker. Met eene poeëtise beschryving* [door G. Tysens]. Zynde het vervolg van het eerste deel. Amsterdam: Leonardus Schenk, [z.j.]. KB: 374 A 2²; UBA: 957 C 19.
44. *Hollands arcadia. of de vermaarde rivier den Amstel; vertónende alle deszelfs lustplaatzen, hérenhuizen en dorpen [...]. Vertoond in honderd afbeeldingen, naar 't leven getekend en in 't ligt gebragt door Abraham Rademaker. Met een poëtische beschrijving verzierd* [door G. Tysens]. Amsterdam: Leonardus Schenk, 1730. KB: 374 A 2³; UBA: 957 C 19.
45. Johann Jacob Scheuchzer, *Geestelycke natuurkunde, uitgegeven in de Latynsche taale. 15 dln. met 50 koperen prenten. [...] In 't Neerduits vertaald. Versierd met bijschriften in poëzy door G. Tijssens.* Amsterdam: Petrus Schenk, 1735-1738. 15 dln. 2°. UBA: 1198 A 5-10. (Slechts de bijschriften in de dln. 1-8 zijn door Tysens gemaakt. De bijschriften in de laatste delen zijn ondertekend met 'L. Paludanus', het pseudoniem van Lambertus van den Broek.)

Eindnoten:

- 1 B. van der Zijde: *Apollo's marsdrager: geschiedenis van een populaire uitgave uit het begin van de achttiende eeuw.* Amsterdam, UvA (Instituut voor Neerlandistiek), 1996. Ongepubliceerde doctoraalscriptie.
- 2 DTB 108/118v.
- 3 DTB 510/149.
- 4 DTB 564/277.

- 5 I.H. van Eeghen: 'Gijsbert Tyssens' toneelstukken en het bedrog in de achttiende-eeuwse boekhandel'. In: *Ondernemende geschiedenis: 22 opstellen geschreven bij het afscheid van Mr. H. van Riel als voorzitter van de Vereniging Het Nederlandsch Economisch-Historisch Archief*. 's-Gravenhage 1977, p. 111.
- 6 DTB 1234/236.
- 7 DTB 1175/195.
- 8 Ik heb zijn kinderen niet kunnen terugvinden in de doopregisters en de inbrenregisters van de weeskamer. Uit de ondertrouwregisters blijkt evenmin dat Tysens eerder getrouwd was geweest, of hertrouwd is na de dood van Maria Fokke. Zeer waarschijnlijk betreft het hier drie kinderen uit een eerder huwelijk van Maria Fokke. Hoewel ik daar geen bewijs van kon vinden op het gemeente-archief, verwijst Tysens wel naar haar kinderen in een gedicht dat hij voor zijn vrouw schreef nadat zij hersteld was van een ernstige griep die haar bijna het leven had benomen. Dit gedicht is onder de titel 'Twe-stryd der geneeskunde en koorts ter herstelling van Mejuffrouw N.N.' opgenomen in het hoofdstuk mengedichten in *het derde deel van Apollo's marsdrager*, p. 147-151.
- 9 Een eerste inventarisatie van zijn publikaties is hierachter opgenomen in de bijlage.
- 10 Van Eeghen 1977, p. 114.
- 11 G. van Rijn: *Het groote tafereel der dwaasheid en zijne geschiedenis*. Amsterdam/Antwerpen 1905, p. 2.
- 12 *Europische Mercurius*. Amsterdam, A. van Damme, 1720. Dl. 2, 31e st., p. 203. (ex. KB 3072 D 10)
- 13 Ibidem.
- 14 Hiermee zal het pamflet Knuttel 16509 worden bedoeld (aanwezig in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag). Met de 'rechtschaapen Liedjesdrukker' doelt Tysens vermoedelijk op Jacobus van Egmont. In het voorwoord bij *De bedriegelyke Actionist* zegt de schrijver namelijk te vrezen dat 'den gróten Drukker der straatlópers, van Egmont' het werk zou nadrukken.
- 15 Voor een korte biografie van Lindenbergh en een beschrijving van een aantal van zijn streken, verwijs ik naar Van Eeghen 1977, met name p. 113-114.
- 16 De suggestie dat dit Tysens zou zijn geweest vond ik in eerste instantie bij Van Eeghen (1977, p. 115). Bij de bespreking van *De weergadeloze bedrieger ontmaskerd* verderop, zal blijken dat zij gelijk moet hebben.
- 17 *Den ontleeder der Gebreeken*. Amsterdam, H. Bosch, 10 september 1725, p. 377. (ex. KB 1756 F 13)
- 18 Van Eeghen 1977, p. 111.
- 19 Van Eeghen 1977, p. 116.
- 20 *Sesde vervolg van de Latynsche en Nederduitsche keurdichten*. Rotterdam, Pieter van der Goes [= Pieter van der Veer], 1733, p. 138-149. (ex. KB 841 B 17:3)
- 21 Geen van zijn stukken wordt genoemd in C.N. Wybrands: *Het Amsterdamsche tooneel van 1617-1772*. Utrecht 1873, en J.A. Worp: *Geschiedenis van den Amsterdamschen schouwburg, 1496-1772*. Amsterdam 1920.